

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 63 1.11:338.43(477)

UDC 63 1.11:338.43(477)

О. І. Рассказов, аспірант

O. I. Rasskazov, Postgraduate Student

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ
ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВИХ
ФОРМУВАНЬ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИTHEORETICAL ASPECTS OF ASSESSMENT
OF THE EFFECT OF AGRICULTURAL
FORMATIONS POTENTIAL ON UKRAINE
ECONOMIC DEVELOPMENT

Актуальність теми дослідження. Проголошення агропромислового сектору основою розвитку економіки України в умовах євроінтеграції вимагає впровадження науково обґрунтованих підходів розробки та забезпечення раціональних співвідношень між потужностями по забезпеченню вітчизняних потреб та масштабами зовнішньоекономічної діяльності.

Постановка проблеми. Особливо гострим постає завдання формування стратегії розвитку агропромислового сектору під впливом з одного боку глобалізаційних процесів, а з іншого вимог регіоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування і реалізації потенціалу агропромислових підприємств присвячені праці Бородині О., Бутка М., Герасимчук З., Данилишина Б., Долішнього М., Дорогунцова С., Паламарчука М., Попело О., Поповкіна В., Саблука П., Ташук К., Чухна А., Шаблія О. та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Потреба у зміні суспільних відносин у сфері агропромислового виробництва потребує детальної оцінки історичної трансформації поглядів щодо місця та ролі всіх учасників цього процесу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу становлення наукової думки щодо ролі агропромислових підприємств у визначенні економічного потенціалу регіональних господарських систем.

Викладення основного матеріалу. В статті проаналізовані основні наукові положення щодо ролі агропромислових підприємств у формуванні економічного потенціалу окремого регіону та держави в цілому.

Висновки. Розробка, обґрунтування та впровадження ефективної стратегії розвитку сільськогосподарських і переробних підприємств має орієнтуватись на комплексне використання їх потенціалу, повноцінного та якісного задоволення потреб населення, результатом чого має стати підвищення темпів розвитку національного господарства в цілому.

Ключові слова: генезис; агропромисловий сектор; сільськогосподарські та переробні підприємства; глобалізація; регіоналізація; локалізація.

DOI: 10.25140/2410-9576-2019-2(18)-147-156

Urgency of the research. The proclamation of the agro-industrial sector as a basis for the development of Ukraine's economy in the context of European integration requires the introduction of scientifically sound approaches to the development and maintenance of rational relations between the capacity to meet domestic needs and the scale of foreign economic activity.

Target setting. Particularly urgent is the task of formulating a strategy for the development of the agro-industrial sector, influenced on the one hand by globalization processes and, on the other, by the requirements of regionalization.

Actual scientific researches and issues analysis. Problems of formation and realization of potential of agroindustrial enterprises are devoted to the works of Borodina O., Butka M., Gerasymchuk Z., Danylyshyn B., Dolishny M., Doroguntsova S., Palamarchuk M., Popelo O., Popovkina V., Sabluka P., Tashchuk K., Chukhna A., Chabliya O. and others.

Uninvestigated parts of general matters defining. The need to change social relations in the agro-industrial sector requires a detailed assessment of the historical transformation of views on the place and role of all participants in this process.

The research objective. The purpose of the article is to investigate the process of developing scientific opinion on the role of agro-industrial enterprises in determining the economic potential of regional economic systems.

The statement of basic materials. The main scientific provisions on the role of agro-industrial enterprises in shaping the economic potential of a particular region and the state as a whole are analyzed in the article.

Conclusions. The development, justification and implementation of an effective strategy for the development of agricultural and processing enterprises should focus on the integrated use of their potential, full and qualitative satisfaction of the needs of the population, which should result in an increase in the pace of development of the national economy as a whole.

Keywords: genesis; agricultural sector; agricultural and processing enterprises; globalization; regionalization; localization.

Актуальність теми дослідження. Сучасна динаміка економічного розвитку країни свідчить про те, що агропромислове виробництво в нашій країні було, є і буде залишатися одним із базових його локомотивів. Однак, багатосегментність агропромислового виробництва, яке включає сільське господарство, переробку сільськогосподарської продукції та виробництво продуктів харчування, виробництво засобів виробництва для сировинної та переробних сфер, а також інфраструктурну сферу, вимагає розробки науково обґрунтованих підходів щодо етапності та пріоритетності розвитку його складових, виявлення та досягнення оптимальних пропорцій між

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ними, розробки та реалізації раціональних співвідношень між потужностями по забезпеченню вітчизняних потреб та масштабами зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Постановка проблеми. Головне завдання нашої держави на найближчу перспективу полягає в необхідності забезпечити реалізацію такої політики, яка б мотивувала активізацію просторового розвитку та формування конкурентних переваг, здатних забезпечити гідну участь у міжнародному поділі праці. Адже концентрація зусиль впродовж всього трансформаційного періоду на демонтажі директивної моделі економіки та галузевої системи управління, подолання стереотипів подальшого розвитку лише у складі єдиного народногосподарського комплексу не принесли ефекту у напрямі реалізації стратегії сталого розвитку [1].

Розвиток складових АПК відбувається під впливом двох різно направлених, але, одночасно, взаємодоповнюючих процесів – глобалізації та регіоналізації.

Глобалізаційний аспект розвитку АПК, полягає, перш за все, в тому, що Україна володіє всім комплексом умов для розвитку високотоварного сільського господарства, переробки його продукції та виробництва продуктів харчування, що надає цій сфері значні конкурентні переваги на світовому ринку. При цьому, специфіка розвитку світового ринку продовольства потребує забезпечення постійного зростання конкурентоспроможності вітчизняних товарів, впровадження інноваційних технологій та раціональних інвестицій, пов'язаних не лише з потребою зростання обсягів виробництва продукції, а й з підвищенням споживчих вимог до продовольчих товарів через підвищення рівня екологічності їх виробництва, розширення ринків збуту даної продукції шляхом врахування споживчих настроїв та очікувань їх учасників тощо.

Регіоналізаційний аспект розвитку АПК, на сьогодні, в перше чергу пов'язаний із формами організації виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки. Нераціональність інституціонального базису формування та функціонування підприємств даного виду економічної діяльності зумовила олігополізацію цілого ряду ринків агропромислової продукції. При цьому, значні потужності виробництва сільськогосподарської сировини здійснюються, переважно, невеликими спеціалізованими підприємствами, фермерськими господарствами та господарствами населення. За таких умов, АПК України розвивається в умовах розрізненого функціонування окремих підприємств або ж їх угруповань, метою яких є максимізація прибутку на основі масового виробництва їх продукції, переважно сировинного характеру з низькою часткою доданої вартості. Внаслідок чого, для даного виду економічної діяльності нині став характерним сировинний напрям розвитку, який має надзвичайно низький потенціал для інтенсифікації. Перехід від екстенсивного до інтенсивного характеру агропромислової діяльності за сучасних умов, в першу чергу, можливий в результаті формування виробничо-технологічних ланцюгів продовольчого виробництва відповідно до ресурсів та потреб регіонів мезо- та мікрорівня, що дасть можливість обмежити поширення негативних чинників олігополізації та монополізації ринків, максимально комплексно використовувати місцевий потенціал розвитку для формування додаткових конкурентних переваг продовольчої продукції, повноцінно реалізувати інтеграційні можливості взаємоузгодженого та взаємовигідного виробництва та реалізації продукції АПК. Особливої актуальності цим процесам надає всезростаючий розвиток місцевого самоврядування на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ), в межах яких концентрується значний потенціал для розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки. Даний потенціал полягає у можливостях ОТГ щодо використання земельних ресурсів, які знаходяться у їх підпорядкуванні, стимулювання підприємницької діяльності шляхом раціонального використання їх фінансових ресурсів, формування суспільної думки та ставлення населення до виробничо-технологічних змін в їх межах, можливостей забезпечення взаємодії зацікавлених сторін у розвитку агропромислових формувань тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундамент теоретичних та прикладних засад розвитку агропромислового виробництва, як специфічного виду економічної діяльності, поклали вчення фізіократів, представниками якої були В. Гурне, Ф. Кене, А. Р. Ж., М. Рікеті, П.С. Дюпон де Немур. Представники німецької школи Й. Тюнен та А. Вебер започаткували та розвинули теорію локалізації виробництва.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Серед сучасних вітчизняних науковців, праці яких присвячені проблемам формування і реалізації потенціалу агропромислових підприємств та обґрунтуванню їх ролі в сучасних умовах переформатування владних повноважень, вагомий внесок зробили: Бородіна О., Бутко М., Герасимчук З., Данилишин Б., Долішній М., Дорогунцов С., Паламарчук М., Попело О., Поповкін В., Саблук П., Ташук К., Чухно А., Шаблій О. та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Потреба у зміні суспільних відносин у сфері агропромислового виробництва, формування науково обґрунтованого методологічного базису для таких змін потребує детальної оцінки історичної трансформації поглядів щодо місця та ролі всіх учасників цього процесу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу становлення наукової думки щодо ролі агропромислових підприємств у визначенні економічного потенціалу регіональних господарських систем.

Викладення основного матеріалу. Методологічну основу вчення фізіократів склали наукові положення, які були обґрунтовані французьким вченим Франсуа Кене [2; 3; 4; 5]. Базовим методологічним положенням Ф. Кене вважав необхідність реалізації природного права, що було сформульоване, як похідне поняття вчення про природний порядок, в межах якого визнавалось, що закони суспільства діють, як закони природи. Саме тому ключовою умовою ефективного економічного розвитку було визнане право приватної власності, як право індивідів на предмети, придатні для використання на їх власний розсуд.

Другим методологічним постулатом, що використовував Ф. Кене у своїй теорії стала ідея еквівалентного обміну, що стало наслідком припущення про те, що діяльність суспільства у загальному розумінні відповідає специфічним рисам функціонування органічних систем, живих організмів, тіла людини. Це дозволило вченому, провести аналіз залучення та використання капіталу в той час, коли теорія вартості ще не була сформована.

Третім важливим методологічним положенням вчення фізіократів стало активне застосування методу дедукції, тобто, аналізу від абстрактних (загальних) явищ, процесів та предметів до конкретних. Найбільш активно дане положення було реалізовано в роботах А. Р. Ж. Тюрго [6], який за допомогою методу синтезу здійснював аналіз цілісних об'єктів та явищ, виходячи з аналізу окремих частин об'єкта дослідження. Такий підхід дав можливість фізіократам сформулювати вперше в історії економічної думки систему наукових економічних поглядів.

В роботах Ф. Кене, ключовим елементом розвитку економіки та базовою її складовою визнавалось аграрне виробництво, виключно в межах якого здійснюється створення доданої вартості, що у процесі обміну розповсюджується на інші сфери діяльності. Дана позиція є четвертим методологічним положенням теорії фізіократів, за яким головним об'єктом дослідження ставала виробнича сфера, в якій створюється чистий продукт, а сфера обігу відходила на другий план, оскільки вона є лише засобом для такого виробництва. Даний підхід дав можливість вперше здійснити аналіз процесів суспільного відтворення та ролі й значення капіталу.

Дані методологічні положення дозволили представникам школи фізіократів акцентувати увагу на виробничій сфері, яка на їх погляд, дозволяла створювати багатства, як результат поєднання праці з природними ресурсами. Водночас, гроші, на їх думку, не вважались багатством, а відігравали лише функцію обігу. Вчені прийшли до висновку, що чистий продукт формується лише у сільськогосподарському виробництві та визначається, як надлишок доходів над витратами виробництва. Відповідно продуктивним капіталом вони вважали лише той, який буває вкладений у сільське господарство.

Загалом це дало можливість фізіократам виокремити три основні суспільні класи: продуктивний, власників та безплідний [7, с. 350]. До продуктивного класу було віднесено те населення, яке в результаті обробки земельних ресурсів та вирощування сільськогосподарських культур щорічно забезпечує створення багатства нації, авансує власну працю в сільське господарство та оплачує доходи земельних власників. Власники земель існують за рахунок чистого продукту у вигляді орендної плати та податків, отриманого продуктивним класом та переданого у їх розпорядження після необхідних відрахувань

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

(необхідних авансових вкладень та витрат необхідних для подальшої експлуатації земель). На думку фізіократів, клас власників є корисним для суспільства, оскільки він несе відповідальність за обслуговування земель, а також пов'язує між собою інші класи, беручи участь у реалізації створених ними продуктів. До безплідного класу, дослідники даної школи, відносили населення, не задіяне у сільськогосподарському виробництві, однак яке своєю працею збільшує вартість продуктів землеробства на вартість власних засобів для існування, оскільки даний клас створює рівно стільки, скільки споживає. Витрати, які мають представники безплідного класу сплачуються продуктивним класом і класом власників. Таким чином фізіократи виділяли три види витрат: продуктивні (виробників сільськогосподарської продукції), безплідні (промислових виробників та торговців), доходу (витрати земельних власників, які розподіляються між продуктивними (продовольчими) і непродуктивними (промисловими та торговими) витратами).

Такий підхід дав можливість представникам школи фізіократів сформулювати та реалізувати методологічний базис аналізу сукупного суспільного продукту через рух його елементів. Вони визначали, що такий рух здійснюється через сфери виробництва, обміну, розподілу і споживання та є необхідною умовою процесу економічного відтворення. Результатом чого стало введення в науковий обіг термінів «економічний кругообіг» та «відтворення суспільного продукту». На основі досліджень відтворення суспільного продукту представникам школи фізіократів вдалось розмежувати його вартісні й натуральні форми шляхом відокремлення поняття «капітал» і «дохід». Стосовно капіталу Ф. Кене вказував, що це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «чистий продукт» – «багатство, яке формує дохід націй і є продуктом, який залишається після сплати всіх видатків з доходу, що отримується з володіння» [8, с. 194, 223]. Окрім того, вченим у своїй праці «Економічна таблиця» було здійснено одну з найперших спроб моделювання економічного кругообігу на основі принципів домінування землеробства над іншими сферами виробництва [7].

Фізіократи заклали наукове підґрунтя до класифікації капіталу. На їхню думку сукупний суспільний капітал, що належав виключно сільському господарству, складався з двох частин: первісні аванси, до яких були віднесені витрати на інвентар та худобу, фактично становили основний капітал, що використовувався протягом тривалого часу; а також щорічні аванси, до яких віднесені витрати на насіння і робочу силу, тобто оборотний капітал, який використовувався протягом року [9, с. 22-23]. Це дало можливість розширити модель економічного кругообігу з врахуванням руху основного й оборотного капіталів та обґрунтувати правило, відповідно до якого суспільний продукт на макроекономічному рівні може бути реалізований за умови дотримання раціональних пропорцій між його речовими і вартісними елементами.

Важливо зазначити, що значної уваги фізіократи приділяли питанню стимулювання сільськогосподарського виробництва з боку владних структур. Так, у своїх роботах Ф. Кене відзначав, що «роль фермера... заслуговує найбільшої уваги з боку уряду», тобто органи влади мають надавати виробникам сільськогосподарської продукції можливість вільно авансувати засоби для покриття витрат на сівбу чи на купівлю худоби, створюючи умови для правильного планування «введення виробничої системи сільського господарства» [7, с. 87, 96].

Вагомий внесок у розвиток теорії фізіократії зробив А.Р.Ж. Тюрго, який не тільки продовжив розвиток теоретичних ідей, але й підняв їх на якісно новий рівень, оскільки мав можливість реалізувати їх у господарській практиці, знаходячись на високих державних посадах [10]. Його наукова та практична діяльність базувалась на врахуванні двох важливих аспектів: забезпеченні особистої або політичної свободи особистості, як базової основи будь-якого буржуазного суспільства, та створенні умов для економічної свободи, що є базисом розвитку будь-якої ринкової системи. Одним із основних питань у науковій та практичній діяльності А.Р.Ж. Тюрго було сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва, як основи капіталізації, шляхом використання потужних ринкових важелів, що мало забезпечити не тільки збереження природного середовища, але й сприяти постійному приросту його основних благ, як основи розвитку інших сфер суспільного життя. До важелів, які обґрунтовувались у теоретичних розробках та практичній діяльності А. Р. Ж. Тюрго, слід віднести: зростання продуктивності

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

сільськогосподарського виробництва шляхом розвитку вільного ринку його продукції; розширення можливостей торгівлі з метою забезпечення взаємовигідної співпраці між учасниками ринку та територіями; сприяння нормалізації відтворення робочої сили шляхом спрощення доступу населення до важливих матеріальних та нематеріальних благ; виважене застосування державного регулювання у сфері обігу продовольчої продукції шляхом зниження податкового тиску, обмеження регулювання цін; сприяння розвитку інфраструктурних компонентів ринку; активне впровадження прогресивних форм організації аграрного виробництва тощо.

Оцінюючи в цілому наукові та практичні підходи, що були обґрунтовані й реалізовані фізіократами, стосовно розвитку сільськогосподарської діяльності слід відмітити, що вони в сучасних реаліях розвитку продовольчого виробництва мають ряд позитивних та негативних аспектів. До позитивних аспектів, які можна використовувати у процесі проведення дослідження щодо розробки стратегії розвитку агропромислового виробництва, слід віднести:

- обґрунтування вихідних методологічних положень дослідження сутності продовольчого виробництва, що дало можливість визначити продовольче виробництво як провідний вид діяльності за існуючої системи розвитку продуктивних сил;
- застосування методів дедукції та синтезу для безпосереднього дослідження процесів функціонування та розвитку сільськогосподарського виробництва, що дозволило виділити його складові елементи та ідентифікувати процеси обігу (продуктів, доходів та капіталів);
- визначення специфіки процесів виробництва, обміну, розподілу та споживання продовольчої продукції для забезпечення економічного відтворення;
- формування концепції продовольчої безпеки як визначальної умови розвитку суспільства, що дало можливість визначити необхідність застосування протекціоністських заходів для задоволення потреб населення у продуктах харчування;
- доведення необхідності стимулюючого впливу з боку владних структур на розвиток сільськогосподарського виробництва з метою загального підвищення ефективності його функціонування.

Однак ряд положень обмежують можливості застосування наукових та практичних підходів фізіократів для сучасних досліджень розвитку продовольчого виробництва. Перш за все, це стосується нехтування ролі промислового виробництва, ринкової та транспортно-логістичної інфраструктури, діяльність яких, на думку фізіократів призводила лише до зростання вартості продуктів харчування. Неприйнятною сьогодні є позиція фізіократів стосовно концентрації права власності на землю у обмеженого кола осіб (землевласників), що за сучасних умов може призвести до обмеження ринкової конкуренції та монополізації виробництва продовольчої продукції.

Активізація промислового розвитку у XIX – поч. XX століття, спричинила розширення наукових поглядів у сфері розвитку продовольчого виробництва. В цей період сформовані наукові підходи, які дали можливість розглядати його не лише як виключну прерогативу сільського господарства, а й включити до його складу переробну промисловість та транспортно-логістичну інфраструктуру. Особливо слід відмітити, що в даний період сформувались методологічні положення щодо необхідності раціонального використання наявних ресурсів територій, в межах яких розвиваються специфічні види сільськогосподарського та продовольчого виробництва, а також важливості формування взаємовигідних зв'язків на галузевому та регіональному рівнях. У зв'язку з цим необхідним є аналіз теорії дослідників німецької школи Й. Тюнена та А. Вебера, які започаткували та розвинули теорію локалізації виробництва.

Дослідження Й. Тюнена, викладені у його роботі «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки. Дослідження про вплив хлібних цін, багатства ґрунту і накладних ресурсів на землеробство» заклали основу для подальших досліджень ролі сільськогосподарського виробництва у розвитку економіки на основі раціонального використання потенціалу територій [11]. Основою дослідження стало методологічне положення про залежність специфіки розвитку сільськогосподарського виробництва від його розміщення по

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

відношенню до центрів збуту. З метою доведення даного положення дослідником була створена модель «ізолюваної держави», функціонування якої мало ряд обмежень та припущень, що дозволило провести математичні розрахунки ряду ключових економічних параметрів. До основних обмежень та припущень, які були зроблені автором для розрахунку моделі, відносяться: відсутність зовнішнього впливу; територія не має особливостей (це стосувалось рельєфу, родючості ґрунту, мережі доріг); в межах певної території існує єдине місто-центр, яке концентрує промислове виробництво та споживачів сільськогосподарської продукції; транспортні витрати впливають на вартість виробленої продукції тощо. Відповідно ключовим елементом моделі було припущення, що вартість земельної ділянки в будь-якій точці простору відрізняється від його ціни в місті на розмір транспортних витрат, які є прямо пропорційними вазі вантажу і дальності перевезення [9].

Математична модель розвитку сільськогосподарського виробництва Й. Тюнена дала можливість виявити та обґрунтувати чинники впливу на його спеціалізацію. Це було досягнуто за допомогою побудови просторової моделі, яка дала змогу виділити спеціалізовані сільськогосподарські зони навколо великого міста. Кожна зона відповідала певній сільськогосподарській спеціалізації, з огляду на вигоди виробників, які намагались мінімізувати витрати, за рахунок зниження цін на землю і робочу силу в міру віддалення від центру до периферії при одночасному зростанні транспортних витрат на різних концентрично розташованих поясах. Було виділено сім поясів: 1 - «вільне» приміське господарство, продукція якого не підлягає транспортуванню на далеку відстань (овочі, картопля, продукція тваринництва); 2 - лісове господарство, що забезпечує місто паливом і будівельним лісом, а також виконує функції лісопаркової зони; 3 – вирощування плодонасінневих культур, а також відгодівля худоби, призначеної для продажу в місті, після її вирощування у поясі тваринництва; 4, 5 - вирощування зерна за різними технологіями; 6 - екстенсивне тваринництво (скотарство і вівчарство); 7 - натуральне господарство (полювання, рибальство тощо.).

Важливим результатом запропонованої моделі Й. Тюнена є висновок, що господарства, які найближче розміщені до ринку, міста, концентрації великої кількості людей, будуть розвивати таке виробництво, яке забезпечить найменші витрати на одиницю продукції, що, в кінцевому результаті, дозволить отримувати найвищу ренту за місцем розташування. Тобто чинники просторової локалізації є ключовими умовами, які забезпечують отримання ренти з огляду на фізичні розміри і цінність сільськогосподарських продуктів.

Незважаючи на вагоме значення теорії Й. Тюнена для становлення теоретичного базису функціонування та розвитку сільськогосподарських і переробних підприємств, слід вказати на низку недоліків, які обмежують можливості її застосування для сучасних умов діяльності даної сфери господарювання, не дивлячись на її загальну абстрактність. Перш за все, припущення про відсутність зовнішніх впливів, яке було прийнято для моделі «ізолюваної держави», є не коректним, виходячи з сучасних умов функціонування економічних систем, оскільки виробнича, міжгалузева, міжрегіональна та міжнародна взаємодія є надзвичайно важливою умовою функціонування сучасних господарських систем. По-друге, в сучасних реаліях розвитку продовольчого виробництва, врахування транспортного чинника як єдиного, що визначає рівень витрат на виробництво продукції є недоцільним, оскільки технологічний розвиток залишиться поза увагою. Третім недоліком даної теорії є відсутність уваги до розвитку промислового виробництва як сфери діяльності із забезпечення виробництва як продуктів харчування, так і засобів виробництва для сільського господарства, що обмежує можливості інтенсивного розвитку аграрної сфери.

Серед представників німецької школи, слід відмітити дослідження А. Вебера відносно дослідження теорії локалізації промислового виробництва [12]. В основу даної теорії було покладено методологічне положення про те, що розвиток та просторову локалізацію промисловості, в першу чергу, визначає потреба у скороченні витрат на виробництво та збут певного промислового продукту, наслідком чого є отримання економічних вигод, які були названі «факторами розташування». Слід додати, що об'єктом дослідження А. Вебер вважав виробничу одиницю, а не конкретне підприємство [12, с. 139].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

У своєму дослідженні А. Вебер передбачав існування кількох центрів споживання, відповідно, основною задачею просторової локалізації було мінімізація загальних транспортних витрат на переміщення факторів виробництва і готової продукції. З цією метою дослідником було здійснено класифікацію сировини, матеріалів та визначено технічні індекси.

А. Вебер розподіляв сировину на кілька груп: сировина, яка доступна в будь-якій частині території та в достатній кількості; локалізована сировина, яка отримується тільки з унікальних джерел (проміжні матеріали) і груба сировина, яка не може бути повністю використана у процесі переробки, оскільки або спалюється, або ж з неї формуються відходи виробництва. Стосовно індексів, то дослідником було запропоновано використання індексу матеріаломісткості виробництва, який визначався як співвідношення ваги локалізованої сировини до ваги готового продукту, індексу переміщеної ваги, який розраховується як вага вантажу, що приймалась за одиницю плюс індекс матеріаломісткості, трудовий коефіцієнт, який визначався як відношення витрат на оплату робочої сили в розрахунку на тонну продукції до загальної ваги перевезених ресурсів і готових виробів. Якщо в процесі виробництва вага виробу збільшується, то «індекс матеріаломісткості» буде менше одиниці, а «індекс переміщеної ваги» - більше одиниці; таким чином, розміщення промислового підприємства тяжіє до місця споживання його продукції. З іншого боку, якщо в процесі виробництва вага виробу зменшується, то «індекс матеріаломісткості» буде більше одиниці, «переміщеної ваги» - більше двох, і місцезнаходження промислового підприємства наближається до тих районів, де розташовані джерела сировини.

Використання даних методичних підходів дало можливість А. Веберу сформулювати класифікацію факторів локалізації виробництва за їх впливом, ступенем спільності і проявами, до яких дослідник відносив:

- транспортний, що формується за рахунок відстаней до ринків збуту і джерел сировини. Відповідно розмір транспортних витрат залежить від маси вантажів та відстані їх перевезення, а локалізація виробництва буде залежати від розміру транспортних витрат;
- трудовий, який формується за рахунок витрат на робочу силу певної кількості та якості. Даний чинник може зумовлювати зміщення локалізації підприємств з територій з оптимальним транспортним положенням до територій з дешевою робочою силою, але за умови, коли економія на витратах на робочу силу буде перевищувати витрати на транспортування;
- агломераційний, який формується за рахунок розвитку інфраструктурної мережі спільної для ряду виробництв. Його прояв полягає в зниженні питомих витрат на виробництво, за рахунок створення спільної транспортної, будівельної та енергетичної інфраструктури, за умови розміщення підприємств на компактній території.

Слід зазначити, що дане дослідження, в значній мірі базувалось на основі аналізу діяльності виробництва сільськогосподарської продукції як сировинної ланки діяльності виробництв та враховувало необхідність реалізації продукції переробної промисловості, що на нашу думку, стало одним із основних теоретичних обґрунтувань структури, специфіки формування та розвитку агропромислового комплексу в сучасному його розумінні.

Однак, критичними положеннями теорії А. Вебера є практична відсутність уваги до аналізу районів продажів і придбання, тобто споживчого чинника, орієнтація тільки на ринкові умови досконалої конкуренції та виключна концентрація уваги на витратно-вартісній стороні виробничої локалізації, що загалом обмежує можливості застосування для аналізу та оцінки розвитку сільськогосподарських і переробних підприємств у напрямі раціонального використання їх потенціалу та прискорення розвитку економічних систем.

Слід відмітити, що загалом теорії, які були обґрунтовані представниками німецької економічної школи Й. Тюненом та А. Вебером сформували загальний теоретичний базис для подальших наукових досліджень у сфері розвитку сільського господарства та переробної промисловості, які у подальшому отримали широку практичну реалізацію. На нашу думку, головними досягненням дослідників, що дозволили забезпечити широке поширення наукових положень та практичної реалізації їх ідей було:

- використання математичних моделей для обґрунтування ключових теоретичних положень у сфері розвитку агропромислового виробництва;

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- застосування методів дедукції для визначення складових елементів, процесів та явищ, сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості;
- визнання виключної важливості права приватної власності як необхідної умови розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки;
- обґрунтування виробничої спеціалізації агропромислових підприємств в залежності від наявних або ж доступних для їх функціонування ресурсів;
- встановлення залежності між розмірами ренти та ефективністю виробництва агропромислової продукції;
- визначення формалізованих чинників просторової локалізації виробництв, які дозволяють забезпечити раціональну їх локалізацію.

Подальший інтенсивний розвиток ринкових відносин, посилення рівня залежності продуктивної діяльності не від джерел сировини, а від центрів споживання, активізація міжнародної торгівлі сформували передумови для розширення теоретичного базису розвитку виробничих структур, в тому числі і агропромислових. У зв'язку з цим слід відмітити доробок американського вченого Уолтера Айзарда (Ізарда), який запропонував застосування кількісних методів та системного аналізу в дослідженнях локалізації виробничих структур та став одним із засновників теорії просторової організації суспільства [13]. Вихідні позиції даного дослідження базувались на узагальненнях теорій представників німецької дослідницької школи. Дослідник виявив, що, досить часто, автори цих теорій формують свої положення виходячи з припущення про фіксований розмір ринків. Такі припущення, на думку У. Айзарда, не є зовсім вірними, оскільки ємність конкретного ринку може коливатися в значних межах. Відповідно, розвиток своєї теорії дослідник розпочав не з процесу виробництва, а з процесу реалізації продукції. Таким чином, в основу своїх досліджень У. Айзард заклав методологічне положення про залежність масштабів та ефективності розвитку виробничих структур від ємності ринків. Дослідник дійшов до висновку, що ємність ринків в основному залежить від обсягів попиту та можливостей його задоволення, що дало йому можливість ідентифікувати чинники, які її визначають. До основних чинників, що визначають ємність ринку У. Айзард відніс: грошові доходи (прибуток, заробітна платня, рента, відсотки на капітал тощо), демографічні характеристики населення, стан регіонального платіжного балансу, кредитні обмеження, непрямий попит (потреби усіх галузей в продукції кожної іншої галузі), прагнення до просторової взаємодії тощо [14].

Досліджуючи товарні та фінансові потоки, У. Айзард дійшов до висновку про наявність не єдиного просторового ринку, а певної ієрархії ринків, які відрізняються типом товарів, що реалізуються в їх межах. При цьому вихід на будь-який з цих ринків може обмежуватись економічними, політичними або соціальними факторами [13]. Дослідник класифікував ринки наступним чином:

- місцеві ринки, для яких характерним є рівноважне виробництво та споживання товарів місцевого значення, а також у межах будь-якого іншого субрегіону;
- субрегіональні ринки, в межах яких відбувається урівноважений обіг товарів усередині кожного субрегіону, що входить до складу метрополітенського ареалу;
- регіональні ринки, виробництво і споживання товарів в яких врівноважується як по країні в цілому, так і у межах метрополітенського ареалу;
- національні ринки, на яких обіг товарів, виробництво і споживання балансується всередині країни в цілому.

Досліджуючи просторові економічні зв'язки, У. Айзард відзначає, що будь-яка торгівельна угода супроводжується зустрічним переміщенням товару та еквівалентної кількості грошей. Аналіз грошових потоків в США дозволив досліднику виявити характер перерозподілу фінансових ресурсів із сільських районів до регіональних фінансових центрів, з наступним переміщенням до національних фінансових центрів, а далі – у регіони, де реалізуються національні програми тощо. Поєднання аналізу товарних та грошових потоків дало можливість У. Айзарду розробити науково-практичні підходи до визначення регіонального платіжного

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

балансу, який дозволив дати комплексну оцінку обігу товарних та фінансових ресурсів на різних рівнях локалізації.

У своїх роботах У. Айзард приходять до висновку, що у випадку визначення «транспортних витрат» як витрат, пов'язаних з переміщенням одиниці ваги на одиницю відстані, а «транспортних тарифів» як ціни цих витрат, то базового принципу неокласики, а саме: рівності граничних норм заміщення, буде цілком достатньо для надання теорії розміщення виробництва справжнього узагальнення. На думку Захарченка В.І. «фактично мається на увазі повна «асиміляція» теорії розміщення виробництва, передусім промислового, із загальною мікроекономічною теорією» [15].

Загалом же, оцінюючи результати дослідження У. Айзарда, слід відмітити, що вони фактично завершили етап науково-методологічного формування сучасної декомпозиції агропромислового виробництва. Вагомими здобутками даної теорії є визнання вагомого впливу чинника споживчого попиту на формування та розвиток виробничих структур. Це, у свою чергу дало можливість виявити виключну необхідність формування та функціонування системи взаємозв'язків різного рівня, як об'єктивної умови розвитку господарських утворень. Слід також додати, що розгляд просторово-економічного розвитку виробничих утворень з позицій мікроекономічного аналізу дає можливість забезпечити ефективну практичну реалізацію науково-методологічних підходів встановлених в результаті дослідницької діяльності У. Айзарда.

Висновки. Сучасні тенденції і перспективні напрями розвитку сільськогосподарських і переробних підприємств знаходяться під впливом загального стану та рівня розвитку національного господарства. Однак, за останні роки, внаслідок втрати Україною вагової частини економічного, перш за все промислового, потенціалу розвитку сфера агропромислового виробництва надзвичайно підвищила свої роль та значення у розвитку вітчизняної економіки навіть за наявності невирішених завдань щодо забезпечення та захисту прав власності на землю, обмеженої інституціоналізації її функціонування, складних і тривалих проблем фінансового і матеріально-технічного забезпечення, посилення сировинної спрямованості тощо.

Отже, розробка, обґрунтування та впровадження ефективної стратегії розвитку сільського господарства, сільськогосподарських і переробних підприємств має, перш за все, орієнтуватись на комплексне використання їхнього потенціалу, повноцінне та якісне задоволення потреб населення, результатом чого має стати підвищення темпів розвитку національного господарства в цілому.

Література

1. Бутко, М. П. Особливості локалізації економічного простору регіонів в умовах децентралізації владних повноважень / М. П. Бутко, О. В. Попело, В. П. Колоша // Економіка України. - 2019. - № 1. - С. 60-74.
2. Кенэ, Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ. - М. : Соцэкгиз, 1960. - 551 с.
3. Кенэ, Ф. Предисловие к I тому «Записок королевской хирургической академии» (1743) / Ф. Кенэ // Вопросы экономики. - 2008. - № 12. - С. 99-111.
4. Майбурд, Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. / Е. М. Майбурд. - М. : Дело, Вита-Пресс, 1996. - С. 136-153.
5. Несененко, П. П. Роль и значение экономической политики физиократов в свете современных проблем Украины / П. П. Несененко, А. А. Артеменко // Науковий вісник: зб. наук. пр. - 2008. - № 16 (72). - С. 114-124.
6. Несененко, П. П. Економічна система А. Р. Ж. Тюрго як початок становлення наукового етапу економічної думки / П. П. Несененко, О. А. Артеменко // Економічна теорія. - 2010. - № 4. - С. 85-92.
7. Кенэ, Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ, А.Р.Ж. Тюрго, П.С. Дюпон де Немур; пер. с франц., англ., нем. - М.: Эксмо, 2008. - 1199 с.
8. Історія економічних учень: [підручник у 2-х ч.] - Ч. 1 / за ред. В. Д. Базилевича. - 3-тє вид., випр. і доп. -

References

1. Butko, M. P. Popelo, O. V., Kolosha, V. P. (2019). Osoblyvosti lokalizatsii ekonomichnoho prostoru rehioniv v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Features of localization of economic space of regions in the conditions of decentralization of powers]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1 (686), 60-74 [in Ukrainian].
2. Quesnay, F. (1960). Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniya [Selected Economic Works]. Moscow: Sotsekhyz [in Russian].
3. Quesnay, F. Predislovie k I tomu «Zapisok korolevskoi khirurgicheskoi akademii» (1743) [Introduction to Volume I of "Memoirs of Royal Surgical Academy" (1743)]. *Voprosy Ekonomiki – The issues of the economy*, 12, 99-111. Retrieved from <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2008-12-99-111> [in Russian].
4. Maiburd, E.M. (1996). Vvedenie v istoriyu ekonomicheskoi mysli. Ot prorokov do professorov [Introduction to the history of economic thought. From prophets to professors]. Moscow: Delo [in Russian].
5. Nesenenko, P.P., Artemenko, O.A. (2008). Rol i znachenie ekonomicheskoi politiki fiziokratov v svete sovremennykh problem Ukraini [The role and importance of the economic policies of the physiocrats in the light of modern problems of Ukraine]. *Naukovyi visnyk – Scientific Bulletin*, 16 (72), 114-124 [in Russian].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

К. : Знання, 2006. – 582 с.

9. Блауг, М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М. : Дело Лтд, 1994. – 720 с.

10. Тюрго, А. Р. Избранные экономические произведения. / А. Р. Тюрго. - М. : Соцэкгиз, 1961. - 198 с.

11. Thunen, J. W. Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. - Hamburg : Perihes, 1826) [Electronic resource]. - Access mode: http://archive.org/siream/derisolieresiaa00ihuofi/derisolieresiaa00ihuofi_djvu.ixi.

12. Вебер, А. Теория размещения промышленности (1909) / Альфред Вебер ; пер. с нем. - Л.; М. : Книга, 1926. - 224 с.

13. Изард, У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / Уолтер Изард ; пер. с англ. - М. : Прогресс, 1966. - 660 с.

14. Пробст, А. Е. Уолтер Изард и его методы регионального анализа: введение в науку о регионах / А. Е. Пробст. - М. : Экономика, 1996. - 240 с.

15. Захарченко, В. І. Історико-економічний аналіз теорії розміщення промисловості: мікроекономічний рівень / В. І. Захарченко // Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]. - 2015. - Вип. 3. - С. 37-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_3_9.

6. Nesenenko, P. P., Artemenko, O. A. (2010). Ekonomichna systema A. R. Zh. Tiurho iak pochatok stanovlennia naukovoho etapu ekonomichnoi dumky [The economic system of A.R.J. Turgot as the beginning of the formation of the scientific stage of economic thought]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4, 85-92 [in Ukrainian].

7. Quesnay, F., Turgot, A. R. J., Dupont de Nemours, P. S. (2008). Fyzyokraty. Yzbrannye ekonomicheskyye proizvedeniya [Physiocrats. Selected Economic Works]. Moscow: Eksmo [in Russian].

8. Bazylevych, V.D. (Eds.). (2006). *Istoriia ekonomichnykh uchen [History of economic studies]*. (Vols. 1). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

9. Blauh, M. (1994) *Ekonomicheskaya mysl v retrospektyve [Economic thought in retrospect]*. Moscow: Delo Ltd [in Russian].

10. Turgot, A. R. (1961). *Izbrannye ekonomicheskie proivedeniia [Selected Economic Activities]*. Moscow: Sotsekhyz [in Russian].

11. Thunen, J.W. (1826). *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*. Hamburg: Perihes. Retrieved from http://archive.org/siream/derisolieresiaa00ihuofi/derisolieresiaa00ihuofi_djvu.ixi [in German].

12. Veber, A. (1909). *Teoriia razmescheniia promyshlennosti [Theory of Industrial Placement]*. Moscow: Kniga [in Russian].

13. Isard, W. (1966). *Metody regionalnogo analiza: vvedenie v nauku o regionakh [Regional Analysis Methods: An Introduction to Regional Science]*. Moscow: Prohress [in Russian].

14. Probst, A. E. (1996). *Uolter Izard i ego metody regionalnogo analiza: vvedenie v nauku o regionakh [Walter Isard and his methods of regional analysis: an introduction to regional science]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].

15. Zakharchenko, V. I. (2015). Istoryko-ekonomichnyi analiz teorii rozmischennia promyslovosti: mikroekonomichnyi riven [Historical and economic analysis of industrial placement theory: microeconomic level]. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohij – Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technology*, 3, 37-43. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_3_9 [in Ukrainian].

Надійшла 05.05.2019

Бібліографічний опис для цитування :

Рассказов, О. І. Теоретичні аспекти оцінки впливу потенціалу агропромислових формувань на розвиток економіки України / О. І. Рассказов // Науковий вісник Полісся. – 2019. - № 2 (18). – С. 147-156.

Рассказов Олег Ігоревич аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет;
<https://orcid.org/0000-0001-7138-2067>;
E-mail: rasskazovoleg1516@gmail.com;

Rasskazov Oleg Ihorevych Postgraduate Student Management and civil service, Chernihiv National University of Technology;
<https://orcid.org/0000-0001-7138-2067>;
E-mail: rasskazovoleg1516@gmail.com.